

„Filozofia medie”. Studiul concepțiilor despre fericire și iubire prin anchete sociologice cantitative

Cosima Rughiniș

Universitatea din București

The article explores the possibility to analyse common life philosophies through quantitative sociological surveys. Two such surveys are used to see whether people's conceptions about hardship and happiness, and about marriage and happiness, seem to be generally valid in the population, and how they are influenced by one's own life experiences. The analysis suggests that these common theories are good descriptions of the social reality – with two significant exceptions regarding religious faith and poverty. Connections between experience and life philosophies may be twofold: compensatory and moralizing. The former underestimates the importance of a given factor in influencing happiness, while the latter overestimates it.

Întrebări despre fericire

Care sunt căile prin care putem fi fericiți și cum putem evita suferința? Aceste întrebări stârnesc de secole reflecția – răspunsurile diferite traducându-se în concepții de viață diferite. Profunzimea și nuanțele unei astfel de teorii asupra fericirii umane, oricât de simplist ar fi elaborată, par să sfideze posibilitatea studiului prin chestionar. O metodă mai potrivită ar fi desigur ancheta prin interviuri în profunzime. În acest articol îmi propun însă să argumentez în favoarea utilității chestionarului, instrument care face posibile unele investigații comparative practic inaccesibile unei abordări calitative.

Printre avantajele anchetelor cantitative se numără posibilitatea de a obține date reprezentative statistic cu privire la o întreagă populație, precum și posibilitatea de a testa empiric ipoteze cauzale. Astfel, ne putem propune să explorăm două întrebări esențiale

referitoare la filozofiile de viață împărtășite într-o societate:

1. Sunt aceste filozofii adevărate, în ceea ce privește ansamblul societății respective? Mai precis, dau acestea seamă de fericirea și nefericirea ansamblului populației studiate?
2. Cum reflectă aceste filozofii cunoașterea personală, experiența proprie a subiecțului? În ce măsură propriile trăiri influențează ceea ce credem despre posibilitățile oamenilor de a deveni fericiți?

Vom explora ambele întrebări în două anchete sociologice diferite – și anume, Barometrul Opiniei Publice din mai 2005 și Barometrul Opiniei Publice din mai 2007, realizate de Fundația pentru o Societate Deschisă (Fundația Soros) și The Gallup Organization Romania. Prima cercetare include întrebări referitoare la posibilitatea fericirii în condiții de viață considerate la

nivel social ca adverse – precum sărăcia, boala, dar și lipsa credinței în Dumnezeu sau lipsa prietenilor, de exemplu. A doua cercetare include întrebări referitoare la condițiile fericirii într-o căsnicie (sau o relație de cuplu de durată).

Studiul sociologic al fericirii, precum și al altor concepte asociate precum calitatea vieții, este deja consacrat de o tradiție îndelungată atât în România cât și în comunitatea internațională (vezi de exemplu, Andrei, 1921, Zamfir, 1984 și 1993, Băltătescu, 2003 și 2007, precum și Veenhoven, 2004 și 2006). Numeroase cercetări cantitative au urmărit detectarea factorilor cauzali care influențează fericirea oamenilor. Acestea au fost dublate de reflecții metodologice referitoare la metodele de definire operațională a conceptelor, precum și la interpretarea relațiilor de asociere dintre variabile. O filieră mai puțin explorată de studiu este cea care se concentrează pe credințele oamenilor referitoare la fericire – de exemplu, Băltătescu (1999) observă că opiniile oamenilor referitoare la satisfacția față de viață a altor grupuri sociale sunt influențate de distanța acestora față de sfera de referință (p. 3). Acest demers apare la intersecția cercetărilor referitoare la opinia publică și la mecanismele ei de formare, cu cele consacrate fericirii. Întrebările pe care încerc să le explorez se situează în această arie, căutând să pună în relație conținutul acestor filozofii personale cu starea de fapt din România contemporană, pe de o parte, și cu experiența personală a celor care le avansează, pe de altă parte.

Limite metodologice

O primă limită metodologică a acestui studiu se referă la înțelesul conceptului de „fericire”. Definiția dată fericirii este axa care structurează o filozofie de viață, întrucât definiții personale diferite conduc la teorii și recomandări diferite. De exemplu, cei ce definesc fericirea într-o perspectivă hedonistă

o vor căuta desigur pe alte căi decât cei ce o definesc într-o perspectivă spirituală, cei care o definesc cognitiv, sau cei care o înțeleg prin raportare la calitatea relațiilor interumane. În cele ce urmează vom studia teoriile individuale despre fericire fără a diferenția între accepțiunile date conceptului, întrebându-i pe oameni dacă sunt fericiți și ce anume este necesar pentru fericire, considerând termenul ca un dat.

O a doua limită se referă la pretențiile de veridicitate ale acestor „filozofii de viață” măsurate prin întrebări de chestionar. Datele la care avem acces reflectă în mare măsură instrumentul prin care sunt obținute. Subiecților li se solicită acordul sau dezacordul cu formulări generale și rezultă astfel diagnostice sociale cu un grad de generalitate ridicat (de exemplu, „oamenii săraci cu greu pot fi fericiți”). Este însă probabil că rostul filozofiilor pe care aceste răspunsuri le reflectă nu este să reprezinte o teorie sociologică adevărată, ci să ofere orientare în viață celor care le formulează (de exemplu, traducându-se în „eu cu greu aș putea fi fericit dacă aș fi sărac, astfel încât voi încerca să îmi îmbunătățesc situația materială”). Chiar dacă noi ne construim concepții elaborate despre ce înseamnă fericirea și cum poate fi ea atinsă, aceste concepții sunt deseori recunoscute ca fiind relative – întrucât fericirea noastră și fericirea celorlalți nu ascultă de aceleași legi. Prin urmare, a cerceta în ce măsură concepțiile despre fericire ale oamenilor sunt empiric susținute de distribuția fericirii în populație este un demers ce poate fi criticat pentru exigențele prea înalte pe care le impune acestor teorii cotidiene. Ele nu își propun să descrie societatea contemporană, ci, mai probabil, să descrie și să prescrie viața oamenilor individuali care le construiesc. Ținând cont de această observație, este însă interesant să vedem dacă generalitatea pe care unii oameni le-o acordă uneori poate fi susținută de datele empirice. De exemplu: ce cred oamenii despre posibilitatea fericirii în sărăcie, și ce putem observa din baza de date despre fericirea celor săraci?

Filozofia fericirii în condiții adverse

Promisiunea fericirii este una dintre strategiile sociale de legitimare a practicilor și a situațiilor sociale existente. Ca individ putem legitima aproape orice prin fericire : credința în Dumnezeu, dar și denunțarea religiei ca iluzie ; munca asiduă, dar și

traiul boem. La nivel social, însă, există anumite teorii larg împărtășite asupra căilor de a atinge fericirea. Ancheta sociologică Barometrul Opiniei Publice din mai 2005, realizată de Fundația pentru o Societate Deschisă și The Gallup Organization Romania¹, indică faptul că există un consens relativ asupra influenței pe care o au asupra fericirii credința în Dumnezeu, familia, prietenii, banii și sănătatea :

Tabelul 1. Posibilitatea fericirii în condiții adverse

Credeți că următoarele categorii de oameni pot fi fericiți sau nu ? (%)	Cei care nu cred în Dumnezeu	Cei bolnavi	Cei fără familie	Cei fără prieteni	Cei săraci
Nu pot fi fericiți	62	60	53	51	36
Se poate, dar este greu	26	32	36	38	44
Pot fi fericiți	12	8	11	11	21
Total	100	100	100	100	100

Sursa : BOP/FSD, mai 2005

Putem observa că în opinia publică lipsa credinței în Dumnezeu și boala sunt considerate piedicile cele mai serioase în atingerea fericirii, urmate de lipsa familiei și a prietenilor și, la distanță, de sărăcie.

O observație interesantă se referă la proporția ridicată de oameni care răspund negativ la întrebări, deși aveau la îndemână și o variantă „de mijloc”, mai comodă și oarecum neutră. Aceasta ne indică faptul

că răspunsurile nu sunt date din conveniență, ci indică o credință sinceră în dificultățile de a atinge fericirea trăite de aceste categorii de oameni.

Putem observa că persoanele fericite sunt în general semnificativ mai dispuse să accepte ideea că toți oamenii, indiferent de situația lor, pot fi fericiți, probabil datorită proiectării propriei dispoziții asupra celorlalți :

Tabelul 2. Fericirea proprie și filozofia fericirii

	Luând totul în considerare, cât de fericit(ă) vă considerați ?				Total
	Foarte fericit	Destul de fericit	Nu prea fericit	Foarte nefericit	
Cei săraci nu pot fi fericiți	28%	28%	6%	60%	36%
Cei care nu cred în Dumnezeu nu pot fi fericiți	59%	57%	69%	75%	62%

Sursa : BOP/FSD, mai 2005

Cât de reale sunt piedicile fericirii?

În ceea ce privește obstacolele discutate mai sus în calea atingerii fericirii, ne punem întrebarea: sunt aceste piedici reale, la nivel social? Afectează ele semnificativ nivelul fericirii celor care se confruntă cu ele?

Pentru a răspunde la această întrebare, voi urmări să compar persoane sărace cu persoane prospere, persoane bolnave cu persoane sănătoase, persoane cu familie cu persoane fără familie, persoane cu prieteni cu persoane fără prieteni, și persoane religioase cu persoane nereligioase.

Baza de date ne pune la dispoziție atât *indicatori obiectivi*, cât și *indicatori subiectivi* pentru starea materială și pentru situația familială. Referitor la starea de sănătate și prietenii, nu avem însă la dispoziție decât indicatori subiectivi privind satisfacția respondentului în această privință. În ceea ce privește starea de sănătate, aceasta este un dezavantaj important, deoarece există o diferență logică importantă între starea obiectivă de sănătate a unei persoane, așa cum ar putea fi ea evaluată de un medic, și satisfacția individuală a respondentului; dispoziția spre mulțumire sau spre nemulțumire a individului va afecta atât evaluarea sănătății cât și nivelul de fericire general perceput, amplificând astfel corelația dintre cele două în mod artificial. De aceea am utilizat și un indicator corelativ extern al stării de sănătate, și anume vârsta, pornind de la premisa că, în medie, persoanele mai vârstnice au mai multe probleme de sănătate decât cele mai tinere. Aceeași problemă se pune și în cazul prietenilor, dar mai puțin stringent, în măsura în care prietenia este la urma urmei o experiență subiectivă; este greu de imaginat că o persoană poate să aibă prieteni cu adevărat și să fie nemulțumită de ei, altfel decât în urma unor probleme temporare. Indicatorul subiectiv este prin urmare mai potrivit în acest caz decât în cazul stării de sănătate. În ceea ce privește religiozitatea, am folosit un indicator de credință, și anume credința în judecata de apoi, și un indicator

comportamental: dacă persoana merge la biserică de cel puțin trei-patru ori pe lună.

După cum era de așteptat, satisfacția cu starea de sănătate este asociată semnificativ și pozitiv cu nivelul general de fericire. Cei mulțumiți cu sănătatea lor se declară în medie mai fericiți decât cei nemulțumiți.

În ceea ce privește situația materială, răspunsurile persoanelor intervievate indică faptul că banii, în ciuda proverbului, contribuie semnificativ la atingerea fericirii. De exemplu, aproximativ 75% dintre cei care dispun de un automobil declară că sunt destul de fericiți sau foarte fericiți, în comparație cu doar 50% dintre cei care nu dispun de un automobil în gospodărie.

Am comparat persoanele căsătorite (în căsătorii cu acte legale) cu persoanele care au suferit în familia proprie, prin divorț sau văduvie. O proporție de 18% dintre cei divorțați sau văduvi declară că sunt foarte nefericiți, comparativ cu doar 4% dintre cei căsătoriți; 63% dintre cei căsătoriți declară că sunt fericiți, comparativ cu 38% dintre adulții divorțați sau văduvi. De asemenea, aproape 40% dintre cei divorțați sau văduvi declară că ar schimba totul dacă ar fi să trăiască viața de la capăt, față de doar 23% dintre cei căsătoriți.

Mulțumirea cu prietenii este și ea asociată cu fericirea: de exemplu, dintre cei foarte mulțumiți, 75% sunt fericiți sau foarte fericiți, față de 43% dintre cei nu prea mulțumiți cu prietenii.

Singura piedică în calea fericirii care pare să nu fie, de fapt, o piedică, este credința în Dumnezeu. În ciuda teoriilor împărtășite de majoritatea oamenilor, religiozitatea nu este asociată semnificativ cu fericirea, așa cum sunt acestea măsurate în baza de date. Oamenii care merg lunar la biserică se declară la fel de fericiți, în medie, ca oamenii care merg mai rar sau deloc; de asemenea, cei care cred în judecata de apoi sau în puterea rugăciunii nu diferă de cei care nu cred, în ceea ce privește evaluarea propriei fericiri.

Teorie și experiență: influența propriei condiții asupra teoriilor fericirii

Ne putem întreba, de asemenea, dacă oamenii care trăiesc într-o situație considerată nefavorabilă pentru fericire au alte filozofii de viață decât cei aflați în postura de observatori ai acestor obstacole. Putem astfel studia legătura dintre propria experiență și concepția despre fericire.

Cei mai săraci

Oamenii mai puțin înstăriți sunt în medie mai sceptici decât cei prosperi în ceea ce privește capacitatea celor săraci de a fi fericiți. Din acest punct de vedere, filozofia persoanelor mai înstărite reflectă proverbul „*bogatul nu crede celui sărac*”. De exemplu, 24% dintre cei care au autoturism cred că săracii pot fi fericiți, față de 19% dintre cei care nu au autoturism.

În cazul sărăciei, observatorii (și anume, persoanele mai înstărite) par să subestimeze

dificultățile cu care se confruntă „trăitorii”, și anume cei mai săraci. Observatorii elaborează ceea ce am putea numi o *teorie consolatoare*, care minimalizează avantajele conferite de poziția privilegiată. „Banii nu aduc fericirea” este o observație veche – ce pare să servească însă mai degrabă ca un îndemn spre o viață echilibrată între material și spiritual, decât ca o descriere adecvată a condițiilor necesare fericirii.

Cei mai bolnavi

O situație similară o întâlnim în cazul importanței acordate bolii în atingerea fericirii: cei care sunt foarte nemulțumiți de starea lor de sănătate sunt mai frecvent sceptici (70% consideră că bolnavii nu pot fi fericiți) decât cei foarte mulțumiți (doar 50% consideră că bolnavii nu pot fi fericiți). De asemenea, vârsta este asociată puternic cu teoria despre boală și fericire: dacă 13% dintre tinerii sub 24 de ani cred că oamenii bolnavi pot fi fericiți, doar 4% dintre cei de peste 60 de ani cred acest lucru.

Tabelul 3. Vârsta și concepția privind fericirea

	Categoriile de vârstă				Total
	18-24 ani	25-39 ani	40-59 ani	60 de ani și peste	
Cei bolnavi...					
Nu pot fi fericiți	48	57	66	70	63
Se poate, dar este greu	39	35	28	27	31
Pot fi fericiți	13	8	6	4	6
Total	100	100	100	100	100

Sursa: BOP/FSD, mai 2005

Observatorii bolii au o teorie consolatoare, în comparație cu cei care se consideră bolnavi. Este desigur posibil ca în spatele acestor diferențe să se ascundă și înțelegeri diferite ale conceptului de *bolnav*, cei relativ sănătoși (mai precis, cei mulțumiți de sănătatea lor) având probabil o accepțiune mai largă a

bolii, care acoperă și afecțiuni nu foarte grave.

Cei fără prieteni

Influența prietenilor este evaluată semnificativ diferit de cei mulțumiți cu prietenii

lor (aproximativ 83% din eșantion), față de cei nemulțumiți (aproximativ 17% dintre respondenți). Observăm însă aici că direcția relației este inversă decât în cazul bolii sau

a banilor: *cei mulțumiți de prietenii lor valorizează mai frecvent importanța prieteniei pentru a atinge fericirea, în comparație cu cei care sunt nemulțumiți.*

Tabelul 4. Mulțumirea cu prietenii și concepția privind fericirea

Cei fără prieteni...	Cât de mulțumit(ă) sunteți de prietenii dvs ?			Total
	Deloc/nu prea mulțumit	Destul de mulțumit	Foarte mulțumit	
Nu pot fi fericiți	48	52	53	51
Se poate, dar este greu	34	39	38	38
Pot fi fericiți	19	9	9	10
Total	100	100	100	100

Sursa : BOP/FSD, mai 2005

Observatorii celor fără prieteni au în acest caz o *teorie moralizatoare*, care îndeamnă oamenii să își facă prieteni. Importanța prieteniei este mai degrabă supra-estimată, în raport cu cei care nu au prieteni de care să fie mulțumiți.

Cei mai puțin religioși

De asemenea, religiozitatea contribuie la o subestimare a posibilității de a fi fericit

pentru cei care nu sunt religioși. Pentru a ilustra diferența dintre persoanele religioase și cele mai puțin religioase am ales și un indicator mai inclusiv al religiozității: credința în Judecata de Apoi. După cum era de așteptat, diferențele dintre aceste două categorii în ceea ce privește rolul atribuit religiozității în atingerea fericirii sunt semnificative :

Tabelul 5. Religiozitatea și concepția privind fericirea

Cei care nu cred în Dumnezeu...	Credeți în Judecata de Apoi ?		Total
	Da	Nu	
Nu pot fi fericiți	72	48	65
Se poate, dar este greu	21	31	24
Pot fi fericiți	7	22	11
Total	100	100	100

Sursa : BOP/FSD, mai 2005

Prin urmare, observatorii scepticismului religios au o *teorie moralizatoare* în raport cu cei care trăiesc în această condiție :

credința religioasă este asociată cu meta-credința că religiozitatea face posibilă fericirea.

Analiza multivariată a fericirii și a teoriilor fericirii

În cele ce urmează voi încerca să testez concluziile de mai sus prin modele de regresie logistică în care controlez variabilele relevante și principalele caracteristici socio-demografice.

Tabelul 6 arată principalii factori care influențează probabilitatea unei persoane de a se considera fericită. Evaluarea situației materiale, bunăstarea gospodăriei, mulțumirea cu prietenii precum și educația sporesc

probabilitatea ca subiectul să se declare fericit, în timp ce vârsta (folosit în analiza de mai sus ca indicator extern al stării de sănătate) scade această probabilitate.

Dacă introducem mulțumirea cu starea de sănătate în model, aceasta va avea o influență negativă, dar influența vârstei dispare. Am preferat modelul care reflectă influența vârstei, fiind o variabilă obiectivă.

Nici unul dintre indicatorii religiozității și ai orientării filozofice nu are o influență semnificativă asupra fericirii, fie că sunt introduși unul câte unul sau împreună.

Tabelul 6. Model de regresie logistică a fericirii

	Influență	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Evaluarea situației materiale	+	0,69	0,08	71,21	1,00	0,00	0,50
Bunăstarea gospodăriei : mașină de spălat automată	+	0,37	0,15	6,36	1,00	0,01	1,44
Mulțumirea cu prietenii	+	0,60	0,09	43,96	1,00	0,00	0,55
Religiozitate : credința în Judecata de Apoi	0	0,18	0,15	1,52	1,00	0,22	0,83
Religiozitate : merge la biserica lunar	0	0,18	0,13	1,99	1,00	0,16	0,84
Orientare filozofică : cât de des vă gândiți la rostul vieții ?	0	0,02	0,09	0,05	1,00	0,82	0,98
Sex masculin	0	-0,16	0,12	1,60	1,00	0,21	1,17
Vârsta	-	-0,01	0,00	9,29	1,00	0,00	1,01
Educație	+	0,07	0,03	6,23	1,00	0,01	0,93
Mărimea localității	0	-0,04	0,04	1,00	1,00	0,32	1,04

Modelul crește proporția predicțiilor corecte de la 56,6% la 69,2%.

În ceea ce privește relațiile dintre teoriile fericirii și situația proprie, observațiile de mai sus sunt susținute de analiza multivariată. Am realizat un model de regresie logistică binară pentru a testa acest lucru,

studiind probabilitatea de a răspunde afirmativ la fiecare dintre întrebările de mai sus. Rezultatele analizei sunt prezentate pe scurt în tabelul de mai jos.

Tabelul 7. Modele de regresie logistică pentru testarea relațiilor dintre teoriile fericirii și experiența proprie

Predictori		Variabile dependente			
		Cei săraci pot fi fericiți	Cei bolnavi pot fi fericiți	Cei fără prieteni pot fi fericiți	Cei care nu cred în Dumnezeu pot fi fericiți
Evaluarea situației materiale	+ / - Sig.	(+) 0,016	Nesemn.	Nesemn.	Nesemn.
Bunăstarea gospodăriei : mașină de spălat automată	+ / - Sig.	(+) 0,056	Nesemn.	Nesemn.	Nesemn.
Mulțumirea cu starea de sănătate	+ / - Sig.		Nesemn.		
Mulțumirea cu prietenii	+ / - Sig.			(-) 0,03	
Cât de des vă gândiți la rostul vieții ?					(-) 0,003
Religiozitate : credința în Judecata de Apoi	+ / - Sig.	Nesemn.	Nesemn.	Nesemn.	(-) 0,000
Religiozitate : merge la biserică lunar		(+) 0,007	(+) 0,009	(+) 0,045	Nesemn.
Sex masculin	+ / - Sig.	(+) 0,019	(+) 0,042	Nesemn.	Nesemn.
Vârstă	+ / - Sig.	(-) 0,035	(-) 0,014	Nesemn.	Nesemn.
Educație	+ / - Sig.	Nesemn.	Nesemn.	Nesemn.	Nesemn.
Mărimea localității	+ / - Sig.	Nesemn.	Nesemn.	(-) 0,053	Nesemn.
<i>Tipul teoriei despre fericire</i>		<i>Teorie consolatoare</i>	<i>Teorie consolatoare</i>	<i>Teorie moralizatoare</i>	<i>Teorie moralizatoare</i>
<i>Influența religiozității se manifestă prin</i>		<i>Socializare religioasă</i>	<i>Socializare religioasă</i>	<i>Socializare religioasă</i>	<i>Reflecție filozofico-religioasă</i>

Probabilitățile de eroare (Sig.) mai mari de 6% au fost notate cu „nesemnificativ”. Modelele nu cresc proporția predicțiilor corecte.

Tabelul 7 ne arată sensul influenței pe care o au diferite variabile asupra credinței că piedicile discutate mai sus sunt compatibile cu fericirea. De exemplu, starea

materială influențează pozitiv credința că oamenii săraci pot fi fericiți – atât în cazul indicatorului subiectiv, cât și în cazul celui obiectiv. Starea de sănătate influențează de

asemenea pozitiv credința că oamenii bolnavi pot fi fericiți în cazul indicatorului corelativ extern (vârsta). Influența pozitivă a mulțumirii cu starea de sănătate este incertă, dat fiind că probabilitatea de eroare este de 6%. Mulțumirea cu prietenii influențează însă negativ credința că oamenii fără prieteni pot fi fericiți.

În cazul religiozității, putem trage două concluzii interesante. În primul rând, religiozitatea comportamentală influențează pozitiv credința că oamenii săraci, bolnavi sau fără prieteni pot fi fericiți – deși nu influențează credința că oamenii nereligioși pot fi fericiți. Regăsim aici probabil un efect specific al socializării religioase în comunitate, efect pe care credința fără acțiune nu îl are. Putem observa că indicatorul de credință nu are un efect specific în ceea ce privește primele trei condiții defavorabile fericirii –, dar, dimpotrivă, are un efect negativ semnificativ în ceea ce privește optimismul privind fericirea celor nereligioși. Am introdus în analiza acestei ultime variabile și un indicator al orientării filozofice a oamenilor – și anume, cât de des se gândesc la rostul vieții. Acesta este asociat cu credința și practica religioasă, dat fiind nivelul ridicat de afiliere religioasă în societatea românească. Totuși, orientarea filozofică are un efect negativ independent asupra evaluării potențialului de fericire a persoanelor care nu cred în Dumnezeu.

Ce aflăm despre filozofia fericirii în condiții adverse? Folosind indicatorii subiecțivi sau obiectivi disponibili, putem trage concluzia că într-adevăr sărăcia, viața familială și satisfacția față de proprii prieteni au un efect semnificativ asupra fericirii individuale în societatea românească actuală. Dimpotrivă, credința în Dumnezeu nu pare să influențeze fericirea – contrazicând astfel o teorie foarte larg împărtășită de populație.

De ce oare marea majoritate a oamenilor susțin că persoanele care nu cred în Dumnezeu nu pot fi fericite, dat fiind că de fapt religiozitatea nu este asociată cu fericirea declarată? O posibilă interpretare

pornește de la piedici cognitive, și anume de la faptul că pentru persoanele religioase este greu de reprezentat modul de gândire al persoanelor nereligioase (și reciproc) – mai greu decât, de exemplu, le este celor prosperi să își închipuie starea de spirit a celor săraci. O altă interpretare poate ține de faptul că religiozitatea aduce cu sine promisiunea fericirii reale, conducându-i logic pe credincioși să creadă că persoanele necredincioase nu pot fi fericite – sau, cel puțin, nu pot fi *cu adevărat* fericite. Sensul conceptului de fericire, precum și justificările din spatele condiționării fericirii de credință nu pot fi cu adevărat înțelese doar cu ajutorul datelor de chestionar; acestea din urmă ne ajută însă să observăm variațiile sistematice ale acestor teorii în societate.

În ceea ce privește influența experienței de viață asupra teoriilor fericirii, putem observa efecte în sensuri contrarii. Am împărțit teoriile asupra fericirii în *teorii consolatoare*, în care observatorii unei piedici a fericirii minimalizează importanța ei, și *teorii moralizatoare*, în care observatorii amplifică relevanța piedicii. Din această perspectivă, putem să tragem concluzia că *în jurul sărăciei și bolii sunt construite teorii consolatoare, iar în jurul credinței în Dumnezeu și prietenie sunt construite teorii moralizatoare*. Putem interpreta aceste date doar ipotetic, în lipsa unor date calitative. Diferența provine poate din faptul că boala și sărăcia sunt percepute mai degrabă ca piedici incontrolabile, care afectează grav libertatea persoanelor, stârnind astfel reacții defensive, de raționalizare, din partea celor privilegiați. Dimpotrivă, lipsa prietenilor și lipsa credinței pot fi mai ușor percepute ca piedici remediabile, a căror înlăturare stă în cele din urmă în puterea individului, care trebuie astfel stimulat, îndemnat spre acțiune, și nu consolată. Această diferență poate fi generată și de faptul că sărăcia și boala sunt general recunoscute ca piedici în calea autonomiei umane, în timp ce prietenii și credința în Dumnezeu au o relevanță disputată. Astfel, teoriile din jurul celor

din urmă sunt autojustificative, apărându-și poziția (cu atât mai mult cu cât aceasta este deseori considerată o opțiune, o alegere și nu un dat).

Filozofia fericirii în căsnicie. De ce este nevoie pentru o căsnicie fericită? Este iubirea suficientă, sau trebuie ca soții să aibă bani, sau poziția socială a celor doi tineri să fie cumva compatibilă? La nivel declarativ, această dilemă de tip Romeo și Julieta este rezolvată net în favoarea iubirii. Răspunsurile persoanelor intervievate în Barometrul Opiniei Publice din mai 2007, realizat de Fundația Soros și The Gallup Organization Romania, indică faptul că *acestea împărtășesc o teorie a căsătoriei bazată în primul rând pe iubire, în al doilea rând pe situația materială, și în ultimul rând pe similaritatea poziției și caracteristicilor sociale* (vezi tabelele 8 și 9).

Iubirea este considerată cea mai importantă condiție a succesului într-o căsnicie, urmată de condițiile bune de locuit și de sprijin reciproc, încredere și fidelitate. Toate caracteristicile de similaritate socială (a credinței religioase, a educației, vârstei și a poziției sociale) sunt foarte rar menționate ca principală influență asupra succesului unei relații. Mai mult, acestea sunt cel mai des menționate la rubrica „cea mai puțin importantă” condiție.

Chiar și atunci când sunt analizate una câte una, fără să fie comparate, cei care răspund că apartenența la aceleași categorii sociale este foarte importantă pentru o căsătorie reprezintă o minoritate – cu excepția credinței religioase unde aproape 50% consideră că similaritatea este necesară. Prin contrast, în cazul iubirii și al încrederii reciproce, peste trei sferturi dintre respondenți consideră că sunt foarte importante.

Tabelul 8. „Dintre acestea, care este...”

	Cea mai importantă (%)	A doua ca importanță (%)	Cea mai puțin importantă (%)
Să se iubească	38	16	1
Să aibă condiții bune de locuit	13	5	2
Să se sprijine unul pe altul	10	7	1
Să aibă încredere unul în altul	8	15	1
Să-și fie fideli	7	9	1
Să aibă bani	5	7	8
Să se înțeleagă unul pe celălalt	5	8	0
Să se respecte reciproc	4	12	1
Să aibă aceeași educație	1	2	5
Să se potrivească sexual	1	3	1
Să aibă copii	1	4	2
Să fie de vârstă apropiată	1	1	10
Să aibă aceeași poziție socială	1	1	12
Să aibă aceeași credință religioasă	1	2	8
Să nu stea cu părinții (unuia dintre ei)	1	2	13
Să împartă treburile gospodărești	1	2	4
Să-și discute problemele	1	3	1
Să petreacă suficient timp împreună	0	1	2

Să aibă aceeași etnie	0	0	18
Să le placă aceleași lucruri	0	0	11
Total	100	100	100

Sursă : BOP / FSD, mai 2007

Tabelul 9. Pentru ca o căsătorie să fie reușită credeți că este foarte important, destul de important sau puțin important....

	<i>Iubirea și încrederea</i>			<i>Situația materială</i>		<i>Poziția socială</i>			
	<i>Iubi- rea</i>	<i>Fide- litatea</i>	<i>Încrede- rea reci- procă</i>	<i>Con- dițiile bune de locuit</i>	<i>Banii</i>	<i>Aceeași credință religi- oasă</i>	<i>Ace- eași educa- ție</i>	<i>Ace- eași poziție socială</i>	<i>Ace- eași etnie</i>
Nu are nici o importanță	0	0	0	1	1	5	3	7	6
Puțin important	0	2	2	7	12	14	17	29	20
Destul de important	15	21	22	36	42	35	42	35	35
Foarte important	84	77	76	57	45	46	37	29	39
Total	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Situația materială, similaritatea socială și ne/fericirea în căsnicie

Aproximativ 13% dintre subiecți răspund că în relația lor de cuplu problemele apar

des sau foarte des. Întrebați despre cauzele acestor probleme, peste 60% dintre respondenții care se confruntă cu ele le atribuie în primul rând lipsurilor materiale sau bănești (vezi Tabelul 10).

Tabelul 10. Motivele atribuite problemelor din cuplu

„De cele mai multe ori, problemele apar din cauza...”	(%)
...lipsurilor materiale sau lipsei de bani	61
...treburilor casnice	16
...comportamentului copiilor	7
...băuturii	4
...părinților / socrilor	3
...neglijării familiei de către unul dintre soți / parteneri	2
...infidelității	1
Alte motive	5
Total	100

În ce măsură sunt aceste atribuiri întemeiate? Pentru a testa asocierea dintre apariția frecventă („des” sau „foarte des”) a problemelor în cuplu și diferiți factori, am realizat un model de regresie logistică (vezi Tabelul 11). Asocierea dintre apariția problemelor și sexul respondentului indică faptul că femeile resimt mai des tensiunile în cuplu, sau sunt mai dispuse să le mărturisească intervievatorului. Apariția problemelor în cuplu este dificil de explicat prin intermediul variabilelor din baza de date, modelul neavând putere predictivă. Totuși, *variabilele care sunt asociate semnificativ cu o relație tensionată sunt într-adevăr cele legate de starea materială* – precum dotarea gospodăriei, evaluarea subiectivă a situației materiale – dar și cele legate de structura gospodăriei: numărul total de

membri precum și numărul membrilor plecați temporar din localitate. Persoanele din gospodăria mai puțin dotate și cei care se consideră, subiectiv, săraci au un risc mai ridicat de a trăi într-o relație tensionată. De asemenea, cei din gospodăria numeroasă și cei din gospodăria cu membri absenți raportează mai des conflicte.

În ceea ce privește importanța similitudinii sociale, putem observa doar că *diferența de vârstă și diferența de educație între parteneri nu au o influență semnificativă asupra apariției problemelor în cuplu*. De asemenea, *religiozitatea nu influențează frecvența apariției problemelor în cuplu* – indiferent de tipul indicatorului folosit pentru a o măsura. În modelul de mai jos am inclus un singur indicator, și anume importanța lui Dumnezeu în viața personală.

Tabelul 11. Predictorii ai problemelor din cuplu

Predictor	Influență	B	Sig.	Exp(B)
Sex masculin	–	– 0,59	0,00	0,56
Vârsta		0,00	0,73	1,00
Ani de școală absolviți		0,04	0,22	1,04
Diferența de vârstă între parteneri (ani)		0,01	0,54	1,01
Diferența de educație între parteneri		– 0,03	0,62	0,97
Dotarea gospodăriei	–	– 0,19	0,02	0,83
Autosituare pe continuumul sărac – bogat	–	– 0,23	0,00	0,79
„Cât de important este Dumnezeu în viața dvs.?”		– 0,05	0,27	0,95
Locuiește cu socrii sau cu părinții		0,15	0,51	1,17
Număr membri în gospodărie	+	0,02	0,02	1,02
Număr membri plecați temporar (pentru mai mult de șase luni) din localitate	+	0,22	0,04	1,25

Regresie logistică. Puterea predictivă anterioară și cea ulterioară modelului sunt similare (87%).

Marginalitatea socială, sărăcia și acceptabilitatea pretendenților

Criteriile de acceptare în familie a unui pretendent care îndeplinește condiția *sine qua non* a iubirii ne oferă informații adiționale asupra filozofilor de viață ale respondenților în ceea ce privește căsnicia.

Am văzut mai sus că iubirea între cei doi tineri este considerată categoric necesară – dar ea nu pare să fie considerată și suficientă pentru o căsnicie fericită. Cel puțin, ea nu este suficientă pentru a garanta intrarea în familie a unui pretendent; apartenența acestuia sau acesteia la o categorie defavorizată, marginală sau minoritară se traduce cu o mare probabilitate în reacții de împotrivire din partea familiei (vezi tabelul 13).

Peste trei sferturi dintre persoanele chestionate refuză categoric intrarea în familie a unei persoane care a stat în închisoare pentru furt; aproximativ 60% refuză categoric intrarea în familie a unei persoane de etnie romă, iar jumătate dintre cei inter-

vievați refuză categoric o cunoștință foarte recentă, un potențial ginere sau noră fără educație, fără credință în Dumnezeu sau penticostal/ă. Dacă îi luăm în considerare și pe cei care răspund „probabil nu”, obținem un procent de peste trei sferturi din respondenți care se opun unei relații stabile între copiii lor și membrii unor astfel de categorii sociale.

Singura caracteristică socială dezavantajoasă care întrunește acceptarea socială, din lista celor incluse în cercetare, este sărăcia. Aproximativ 60% dintre respondenți sunt dispuși să accepte în familie un tânăr sau o tânără dintr-o familie foarte săracă, doar 20% refuzând net acest lucru.

Este interesant de observat că refuzul adresat persoanelor de etnie romă pare să aibă și o componentă propriu-zis etnică, nu numai una de respingere a unor trăsături sociale asociate statistic acestui grup etnic: proporția celor care nu doresc romi în familia lor, chiar atunci când aceștia sunt persoane iubite de copiii lor, este substanțial mai ridicată decât a celor care nu doresc persoane needucate sau foarte sărace.

Tabelul 13. Ați fi de acord ca fiul sau fiica dvs să se căsătorească din dragoste cu o tânără/un tânăr...

	Sigur nu	Probabil nu	Probabil da	Sigur da
Care a stat în închisoare pentru furt	76	17	5	2
De etnie romă (țigan/că)	59	21	13	7
Care nu a terminat decât patru clase la școală	51	25	18	6
Care nu crede în Dumnezeu	51	29	15	5
Penticostal/ă	51	22	19	8
Pe care l-a cunoscut prima oară în urmă cu o lună	47	24	19	10
Care are în grijă un copil dintr-o căsătorie anterioară	37	28	27	8
Dintr-o familie foarte săracă	19	23	43	15

Am compus un indice care măsoară atitudinea generală de respingere a intrării în familie a persoanelor stigmatizate². Pentru a studia factorii sociali care influențează variația acestei atitudini, am realizat un

model de regresie liniară multiplă (vezi tabelul 14).

Este foarte interesant că atât un nivel ridicat de credință în importanța iubirii, cât și un nivel ridicat de credință în importanța

similarității sociale pentru o căsnicie de succes³ sunt asociate pozitiv cu tendința de a restricționa intrarea persoanelor indezirabile în familie. Aparent este vorba despre o contradicție, deoarece ne putem aștepta ca importanța acordată iubirii să conducă la acceptarea în familie a celor pe care tinerii îi aleg din dragoste. Totuși, analiza indică faptul că o variabilă influentă asupra acceptării este încrederea în oameni, eventual susținută de familiarizarea respondentului cu persoane din culturi și medii sociale diferite. Se pare că *oamenii valorizează iubirea, dar nu au încredere în ea – de*

aceea pun în funcțiune criterii adiționale pentru a stabili dacă o persoană este cu adevărat demnă de iubirea copilului lor și de a intra în familie. Astfel, persoanele încrezătoare în oameni în general sunt mai dispuse să acorde credit celor aleși pe criterii sentimentale de copiii lor, chiar atunci când aceștia aparțin unor categorii sociale purtătoare de stigmat. Dimpotrivă, cei mai puțin încrezători resping astfel de pretendenți, chiar dacă ei înșiși cred cu tărie în necesitatea iubirii. A crede în necesitatea iubirii pare să nu fie același lucru cu a crede în înțelepciunea ei.

Tabelul 14. Model de regresie : respingerea accesului persoanelor purtătoare de stigmat social în familie

Variabile	Influență	Coef. Beta	Semnificație statistică	
Teorii ale succesului în căsnicie	Importanța iubirii și sprijinului reciproc pentru căsnicie	+	0,11	0,00
	Importanța similarității sociale pentru căsnicie	+	0,14	0,00
	Importanța situației materiale pentru căsnicie		0,04	0,24
	Importanța confortului în gospodărie pentru căsnicie		- 0,05	0,18
Religiozitatea	„Cât de important este Dumnezeu în viața dvs. ? ”	+	0,10	0,00
Toleranță	„Consumatorii de droguri ar trebui să fie închiși în pușcării.”		- 0,03	0,32
Încredere în oameni	„Dumneavoastră credeți că se poate avea încredere în cei mai mulți dintre oameni ? ”	-	- 0,14	0,00
Familiarizare cu diversitatea culturală	Subiectul sau soția are prieteni de alta etnie sau religie	-	- 0,14	0,00
Consum cultural	Frecvența cu care citește sau răsfoiește ziare și reviste	+	0,10	0,01
Situație materială	Dotarea gospodăriei cu auto, telefon mobil, mașină de spălat, computer	+	0,14	0,00
Caracteristici sociodemografice ale persoanei intervievate	Numărul total de ani de școală absolviți		0,06	0,16
	Sex feminin	+	- 0,08	0,01
	Vârsta	+	0,07	0,08
	Are copii		0,02	0,68
	Tipul de localitate		- 0,07	0,09

Oarecum paradoxal, religiozitatea este asociată pozitiv cu refuzul pretendenților din grupuri sociale stigmatizate – de altfel, religiozitatea corelează negativ cu încrederea în oameni, posibil datorită dispoziției de a-i judeca în termeni morali. Este, de asemenea, interesant că toleranța la nivel social față de categorii precum consumatorii de droguri, prostituatele sau homosexualii (măsurată prin defavorizarea unei legislații represive în aceste domenii) nu este asociată semnificativ cu dispoziția către acceptarea în familie a unor persoane marginale. Tolerarea unui comportament la nivel social nu se extinde de la sine la nivelul propriei familii – care este înconjurată cu o *barieră defensivă pe care doar încrederea generalizată pare să o poată traversa*.

Statutul social, măsurat prin consumul cultural și prin situația materială a gospodăriei, este, de asemenea, o variabilă care sporește tendința defensivă de a limita intrarea persoanelor purtătoare de stigmat în mediul familial.

Prin urmare, *concepția căsniciei bazate în principal pe iubire este pusă în practică prin intermediul unor filtrări defensive a potențialilor pretendenți din medii sociale stigmatizate* – precum persoanele cu condamnări în justiție, cei fără educație, cei care nu cred în Dumnezeu sau care aparțin unor confesiuni valorizate negativ, sau persoanele de etnie romă. De asemenea, marea majoritate a subiecților nu ar agree căsătoria copilului lor cu o persoană prea puțin cunoscută, chiar dacă aceasta este iubită – preferând o relație de mai lungă durată decât doar o lună.

Este interesant de remarcat aici că sărăcia extremă nu este considerată un pericol important pentru viitoarea căsnicie, în ciuda faptului că tensiunile din relația de cuplu sunt asociate atât statistic, cât și în explicațiile subiective cu dificultățile materiale. Din acest punct de vedere, fie oamenii cred că sărăcia familiei de proveniență poate fi depășită de tineri, fie subestimează importanța banilor pentru reușita unei căsnicii.

Experiința sărăciei și filozofia cu privire la bani și la iubire

Sunt persoanele mai sărace mai dispuse spre a recunoaște importanța banilor și a locuinței pentru succesul unei căsnicii? Surprinzător, răspunsul este negativ. Atât dotarea gospodăriei, cât și auto-evaluarea propriei situații materiale nu corelează semnificativ cu importanța acordată banilor sau locuinței pentru fericirea în căsnicie.

Autopoziționarea pe scala sărac-bogat corelează pozitiv cu respingerea pretendenților din familii foarte sărace: cei care se consideră mai bogați au o probabilitate mai mare de a răspunde „sigur nu”. Totuși, dotarea gospodăriei nu corelează. Indicatorii de situație materială sunt mai puternic asociați cu respingerea persoanelor cu școlarizare redusă, ceea ce arată faptul că educația individuală este considerată mai relevantă decât situația materială a familiei de proveniență.

Ce aflăm despre fericirea în căsnicie? Filozofia de viață privind succesul unei căsnicii pune pe primul loc iubirea, pe al doilea loc condițiile materiale și pe al treilea loc, la distanță, similaritatea socială. Atunci când aceste teorii sunt puse în practică pentru acceptarea unui potențial pretendent, iubirea nu este însă suficientă: părinții pun în funcțiune *filtre defensive* pentru a bloca accesul pretendenților din categorii sociale stigmatizate sau marginale.

Este interesant că *sărăcia* familiei de origine a pretendentului nu este considerată un factor de risc – spre deosebire, de exemplu, de etnia romă, de lipsa credinței în Dumnezeu, de condamnările penale sau de lipsa de educație.

Totuși, chiar sărăcia este cea care este asociată atât statistic, cât și la nivelul simțului comun, cu apariția problemelor în cuplu. Persoanele cu o situație materială precară răspund semnificativ mai des decât celelalte că se confruntă frecvent cu probleme în

relația lor, și majoritatea cred că aceste probleme se datorează dificultăților materiale. Educația subiectului, diferențele de educație între parteneri sau religiozitatea respondentului, deși sunt considerate factori relevanți în alegerea partenerului, nu sunt asociate statistic cu o relație tensionată în cuplu.

Concluzii

Datele analizate mai sus susțin trei concluzii cu privire la filozofiile de viață împărtășite în România actuală. Dacă le analizăm nu ca pe opțiuni personale, ci ca pe teorii cu pretenții de validitate la un nivel mai general, putem spune că ele corespund, în linii mari, realității sociale. De exemplu, într-adevăr boala, sărăcia, lipsa prietenilor sau a familiei constituie obstacole în calea fericirii – așa cum pot fi acestea evaluate prin întrebări de chestionar. De asemenea, sărăcia constituie un factor favorizant al problemelor în cuplu.

Această primă concluzie suportă două excepții interesante. Religiozitatea scăzută nu pare să constituie un impediment în calea fericirii, în ciuda concepției populare contrarii. De asemenea, religiozitatea nu

este asociată în nici un fel cu frecvența apariției problemelor în cuplu – deși respondenții, puși în ipostaza de părinți, se opun clar unui potențial pretendent care nu ar crede în Dumnezeu.

În al doilea rând, sărăcia pare a fi subevaluată atât ca impediment general în calea fericirii, cât și ca impediment în calea armoniei cuplului. Dintre toate condițiile adverse supuse atenției respondenților, atât în ceea ce privește fericirea, cât și alegerea unui potențial pretendent, sărăcia este cel mai bine privită, răspunsurile indicând că această stare nu este considerată nici pe departe la fel de problematică precum alte dezavantaje. Totuși, datele statistice indică faptul că sărăcia este un obstacol real în calea fericirii individuale și familiale.

În ceea ce privește legătura dintre experiența proprie și filozofia de viață, am identificat două astfel de relații: teoriile compensatoare minimizează relevanța factorilor adverși (precum în cazul sărăciei sau a bolii), iar teoriile moralizatoare pun în evidență importanța acestora (precum în cazul prietenilor sau a credinței în Dumnezeu). Experiența sărăciei nu influențează însă filozofia personală de viață referitoare la căsnicie, în ciuda efectului său asupra calității relației.

Note

1. Dintre cele 1 800 de cazuri din baza de date am reținut pentru analiză doar respondenții până la vârsta de 60 de ani, ceea ce reprezintă 72% din totalul eșantionului. Toate diferențele interpretate în acest articol sunt semnificative statistic, cu o probabilitate de eroare de 1%.
2. Indicele constă în numărul de răspunsuri hotărât negative („sigur nu”) pe care le-a dat persoana intervievată la acest set de întrebări, variind între zero și opt.
3. Variabile definite ca scor factorial în analiza componentelor principale a variației tuturor celor douăzeci de condiții ale unei căsnicii de succes. Analiza indică existența a patru componente: importanța iubirii și a sprijinului reciproc, importanța situației materiale, importanța similarității sociale și importanța confortului și intimității.

Bibliografie

- Andrei, Petre. (1921). *Problema fericirii. Fundamentul său etic-sociologic*. Iași: Editura Viața Românească.
- Băltătescu, Sergiu. (1999). Modele ale percepției calității vieții. *Calitatea vieții*, vol. 10, 3-4, 179-185.

- Băltătescu, Sergiu. (2003). Abordări psihosociale ale satisfacției și fericirii. *Calitatea vieții*, vol. 13, 2.
- Băltătescu, Sergiu. (2007). Calitatea vieții. În Cătălin Zamfir și Simona Stănescu (coord.), *Enciclopedia dezvoltării sociale*. Iași: Editura Polirom.
- Chelcea, Septimiu. (2004) *Metodologia cercetării sociologice. Metode calitative și cantitative*. București: Editura Economică.
- Chelcea, Septimiu. (2005). Opinia publică despre criminalitate, justiție și poliție. *Sociologie Românească*, vol. 3, 2, 59-77.
- Chelcea, Septimiu, Mărginean, Ioan, Cauc, Ioan. (1998). *Cercetarea sociologică – metode și tehnici*. Deva: Editura Destin.
- Larionescu, Maria. (2007). *Istoria sociologiei românești*. București: Editura Universității din București.
- Rughiniș, Cosima. (2006). Religiozitate și scepticism religios. În Dumitru Sandu (coord.), *Viața socială în România urbană*. Iași: Editura Polirom.
- Rughiniș, Cosima. (2007). *Explicația sociologică*. Iași: Editura Polirom.
- Stoica, Aurelian. (2004). Valoarea de adevăr a zvonurilor. *Zvonurile din România la sfârșitul celui de-al doilea război mondial. Sociologie Românească*, vol. 2, 4, 110-118.
- Veenhoven, Ruut. (2004). *Happiness as an aim in public policy*. Disponibil online pe pagina prof. Veenhoven din site-ul Erasmus Universiteit Rotterdam, la URL <http://www2.eur.nl/fsw/research/veenhoven/Pub2000s/2004c-full.pdf>
- Veenhoven, Ruut. (2006). *Theories of happiness*. Lucrare prezentată la conferința „New Directions in the Study of Happiness: United States and International Perspectives”, University of Notre Dame, SUA, octombrie 2006. Disponibilă online pe site-ul University of Notre Dame la URL http://www.nd.edu/~adutt/activities/documents/Veenhoven_paper.pdf.
- Vlăsceanu, Lazăr. (2007). *Sociologie și modernitate. Tranziții spre modernitatea reflexivă*. Iași: Editura Polirom.
- Zamfir, Cătălin. (1984). *Indicatori și surse de variație a calității vieții*. București: Editura Academiei.
- Zamfir, Cătălin. (1990). *Incertitudinea: o perspectivă psihosociologică*. București: Editura Științifică.
- Zamfir, Cătălin. (1993). Calitatea vieții. În C. Zamfir și L. Vlăsceanu (coord.). *Dicționar de sociologie*. București: Editura Babel, 79-80.
- Zamfir, Cătălin. (1999). *Spre o paradigmă a gândirii sociologice*. Iași: Editura Cantes (republicată în 2005 la Editura Polirom).

Primit la redacție: august 2007